

Słownik należy ocenić jako ważną syntezę dotychczasowych badań nad kulturą łatgalską. Przede wszystkim w jakiejś mierze porządkuje on i systematyzuje dotychczasowe badania dwóch głównych ośrodków: szkoły w Rzeżycy i Uniwersytetu w Dyneburgu. Dzięki wersji angielskiej i rosyjskiej słownik ma szansę dotrzeć do najważniejszych ośrodków badawczych poza granicami Łotwy. Publikacja wyzna-

cza kierunki dalszych badań, w mniejszym stopniu historycznych, bardziej etnolingwistycznych. Istotny jest też aspekt polityczny, gdyż sytuacja prawna społeczności łatgalskiej i języka łatgalskiego nie została dotąd przez władze w Rydze jednoznacznie określona. Tak obszerna i solidna edycja może stać się ważnym przyczynkiem do określenia tożsamości regionu.

Robert Zawisza

TRÓJKĄT MAGICZNY:
SŁOWO, PRZEDMIOT, AKCJA

Olga Solar, *Mova magii – magija movy. Simvolika ukraińs'kih zamovljan'*, Przemysł: Państwowa Wyższa Szkoła Wschodnioeuropejska, 2011, 301 s.

Monografia jest pierwszą całościową analizą jednego z najstarszych gatunków folkloru, zamówień i zaklęć, analizowanych w kontekście towarzyszących im rytuałów. Szczególna uwaga została skierowana na wpływ mitu kosmogonicznego na kształtowanie się treści i struktury ukraińskich zamówień. Nowatorstwo pracy polega na badaniu treści utworów w ujęciu triadycznym: słowo – akcja – przedmiot. Trójdzielny kompleks funkcjonalny pozwala odnaleźć w zamówieniach i zaklęciach wyraźne oddziaływanie mitu kosmogonicznego, któremu Solarz poświęciła drugi rozdział publikacji.

W rozdziale pierwszym, poświęconym rozważaniom nad magią ludową, autorka prezentuje tezę, że w głównych koncepcjach ewolucjonizmu, funkcjonalizmu, strukturalizmu, etnopsychologii oraz w koncepcjach wywodzących się z francuskiej szkoły socjologicznej magia występuje jako pewna odmiana świadomości ludzkiej i ma cechy uniwersalne, wspólne dla wszystkich kultur pierwotnych.

Inspiracją dla nowatorskiej koncepcji trójwymiarowego podejścia do opisu zamówień i zaklęć była teoria etnolingwistyczna ukraińskiego językoznawcy i folklorysty Oleksandra Potebni oraz poglądy ukraińskiego filozofa i pisarza Iwana Franki, a także prace polskich antropologów: Bronisława Malinowskiego, Wojciecha Burszty i Michała Buchowskiego. W ujęciu tych badaczy język jest łączony z rytuałem, z akcją. Iwan Franko w artykule *Jak powstają pieśni ludowe* zwracał uwagę na szczególnie związek postrzegania świata i myślenia o świecie, oparty na prawie niewyczuwalnej granicy między słowem a akcją: „Poezja pierwotna to, prawdę mówiąc, wybuch kolektywnych uczuć, improwizacja zbiorowa, która była jednocześnie śpiewem, tańcem i pantomimą. Ślady tej poezji zachowały się do dzisiaj w niektórych pieśniach obrzędowych, wykonywanych w takt muzyki tanecznej, której towarzyszą charakterystyczne ruchy” [tłum. O.M.]¹.

Integralność i synkretyzm komponentów werbalnych i niewerbalnych, inaczej mówiąc połączenie słowa, akcji i przedmiotów, otwiera możliwość przekraczania granicy transcendencji, obcowania z *sacrum*, służy odwzorowaniu kosmogonii.

Sytuacja zamówienia sprzyja wyjściu poza sferę życia codziennego. Przez performatykę i środki werbalne dokonuje się przekraczanie granicy między *sacrum* i *profana-*

¹ I. Franko, *Jak vynykajut' narodni pisni*, [w:] I. Franko, *Zibr. tvoriv w 50 t.*, t. 27, Kyjiv 1980, s. 63.

num. Na tym polega rytuał, który symbolicznie sięga po wzorce kosmiczne. Jak pisze Olga Solarz, „człowiek kultury pierwotnej reaktywował kosmogonię nie tylko wtedy, gdy stwarzał terytorium (miasto, dom), lecz również w czasie aktu leczenia, odrodzenia istoty ludzkiej” (s. 265).

Autorka zgodnie z deklarowanym ujęciem analizuje również cykle karnawałowe, zawierające odtwarzanie kosmogonii rytualnej przez ambiwalentność, androgyniczność oraz obrządek inicjacji. W takiej perspektywie ujawnia się dualistyczny obraz świata, stanowiony przez opozycyjne wartości. Układ przestrzeni można opisać przez zestawienie kategorii *chaosu* i *porządku*, *peryferii* i *centrum*, *sacrum* i *profanum* oraz podziału na *swoich* i *obcych*. Czas zwykły pozostaje w opozycji do sakralnego, który jest cykliczny i umożliwia przeprowadzenie rytuałów, w tym także ogólnego rytuału przejścia. W ten sposób rozumiana czasoprzestrzeń dominuje w każdym tekście ludowym i pozwala na jego odczytanie jako mitu. Budowa świata w ujęciu mitu kosmogonicznego również zasadza się na opozycji aktywnych i biernych czynników: *bóg – szatan*, *niebo – morze*, *ogień – woda*, *mężczyzna – kobieta*. Za pomocą połączenia słowa, performatyki i przedmiotu animistycznego te opozycyjne sfery oddziałują na siebie, tworząc zarówno znak śmierci, jak i nowego życia. Dzięki rytualnemu zderzeniu człowiek doświadcza symbolicznej śmierci i uzyskuje nowy wymiar życia. Dzieje się tak, ponieważ zamówienie albo zaklęcie przez słowo, przedmiot i akcję może ozdrowić człowieka, stworzyć granicę magiczno-symboliczną, która zapewnia bezpieczeństwo oraz gwarantuje uzyskanie nowych dóbr.

Oprócz funkcji pragmatycznej Olga Solarz w swojej książce bada również teksty zamówień i zaklęć jako realizacje gatunkowe poezji okazjonalnej, wskazując przy tym na ich wartość estetyczną. W wyniku analizy lingwistycznej autorka wyróżniła w tekstach zamówień i zaklęć kategorię *apartenances*, zauważyła obecność tabu językowego oraz wykorzystanie zasady po-

dobieństwa. Warto dodać, że większość tekstów zamówień i zaklęć ma służyć ocaleniu człowieka od złego i leczeniu go. Ożywienie i antropomorfizacja choroby idzie w parze z traktowaniem jej w kategoriach adresata. Dopiero spełnienie wszystkich tych warunków jednocześnie, a więc ukonstytuowanie choroby jako adresata wypowiedzi i obecność *sacrum*, sprawi, że będzie możliwe jej zniszczenie przez słowo i działanie.

Osiągnięciem Solarz jest opublikowanie ponad osiemdziesięciu tekstów zamówień, które zebrała podczas badań na Huculszczyźnie, Zakarpaciu, Polesiu Wołyńskim, Sumszczyźnie oraz Bojkowszczyźnie, a w kolejności analiza zamówień i przekleństw oraz sporządzenie ich rejestru. Czytelnicy mogą się zapoznać z tekstami, które były do tej pory nieznanne nawet badaczom zajmującym się twórczością ludową. Odkrycie i opublikowanie przez autorkę nowego bloku tekstów folklorystycznych daje możliwość uzupełnienia informacji na temat obrazu świata Ukraińców.

Lektura tych tekstów pokazuje, że prawie wszystkie mają na celu zapewnienie bezpieczeństwa człowiekowi, spełnienie jego pragnień oraz zadbanie o gospodarstwo. Można również zauważyć, iż obok starych obrazów kosmogonicznych równolegle funkcjonują obrazy i symbole chrześcijańskie. Synteza dwóch systemów religijnych świadczy o tym, że światopogląd zawarty w tekstach nie został zmieniony, ale miejsce bogów pogańskich zastąpili święci chrześcijańscy, przejmując tym samym ich funkcje. Olga Solarz dokonuje głębokiej analizy tekstów zamówień, odczytuje ich treść, wykorzystując paradygmaty mitologii. Monografia *Język magii – magia języka* dowodzi, że tradycja zamówień i zaklęć zawiera cały światopogląd mitologiczny i ludową filozofię ukraińską. Omawiana publikacja jest cennym źródłem poznania ukraińskiego językowego obrazu świata, wpisuje się więc w obszary zainteresowań kognitywistyki, etnolingwistyki, etnopsychologii oraz antropologii.

Olga Maciupa